

ŞİZOFRENİ
BİTMEMİŞ BİR TARİH

ORNA OPHIR

ÇEVİREN
ÖYA GÜRBAHÇE

ORNA OPHIR

Psikanalist ve modern psikiyatri tarihçisi. Doktorasını Tel Aviv Üniversitesi Cohn Enstitüsü'nde tamamladı. 1992–2008 arasında Shalvata Ruh Sağlığı Merkezi'nde klinik psikolog olarak çalışarak psikotik bozukluklar, kurumsal tedavi pratikleri ve hasta deneyimleri üzerine uzun süreli klinik birikim edindi. NYU Gallatin'de öğretim üyesi olarak psikanaliz tarihi, akıl sağlığı politikaları ve modern psikiyatri düşüncesi üzerine dersler vermektedir. Ayrıca Weill-Cornell Tıp Fakültesi'ne bağlı DeWitt Wallace Enstitüsü'nün yardımcı direktörlüğünü yürütmektedir. Çalışmaları psikanaliz ile biyopsikiyatri arasındaki çatışmalar, psikoza ilişkin kültürel imgeler, hastane pratiklerinin dönüşümü ve akıl sağlığının toplumsal çerçevesi gibi temalar etrafında yoğunlaşmaktadır.

Başlıca eserleri: *Psychosis, Psychoanalysis and Psychiatry in Postwar America* (2015).

OYA GÜRBAHÇE

1975 yılında İzmir'de doğdu. Ortaokul ve lise eğitimini İzmir Bornova Anadolu Lisesi'nde, lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. Aynı üniversitenin Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Bölümü'nde yüksek lisans yaparken çevirmenlik dünyasına adım attı. Yaklaşık 20 yıl kurumsal firmaların İnsan Kaynakları birimlerinde çalıştıktan sonra, 4 yıldır yine aynı alanda serbest danışmanlık yapmaya ve sosyal bilimler alanında önemli eserlerin okuyucularla buluşmasına çevirmen olarak katkıda bulunmaya devam ediyor.

Basılan çevirileri: Ernest Gundling, *Yeniliğin 3M Yolu* (2002); Steve Goodier, *Bir Dakika Hayatınızı Değiştirebilir* (2003); Seth Godin, *Mor İnek* (2003), Dominic Pettman, *Libido Zirvesi* (2024), John Forrester, *Freud ve Psikanaliz* (2025).

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER	13
TEŞEKKÜR	15
ÖNSÖZ	20
GİRİŞ	
BİR TEŞHİSİN SONU	29
1. Bir Ad Konsun İstiyorsanız	29
2. Doğayı Eklemlerinden Ayırmak	32
3. Tür veya Derece Farkı mı Var?	42
4. Antikçağdan Günümüze Delilik	47
I	
İNCİL'DEN BLEULER'E	51
1. Peygamberler mi Hayvanlar mı? İncil'de Delilik	56
2. Kutsal Olmayan Beyinler ve Vahşi Atlar: Yunan-Roma Metinlerinde Delilik	61
3. Ortaçağda Kutsal Delilik ile Kutsal Olmayan Delilik	69
4. Modern Çağın Başlarında Delilik: Tanrı, Şeytan, Cadılar ve Zehir	76
5. Modern Çağda Delilik: Bir Hastalık Varlığı, Bir Doğal Tür	81
6. Psikiyatrik Sınıflandırma ve Şizofreninin Doğuşu	90
2	
KRAEPELİN, BLEULER VE "ŞİZOFRENİLERİN" DOĞUŞU	92
1. "Yeniden Adlandıran"dan Daha Fazlası: Paul Eugen Bleuler	106
2. Şizofrenilerin Doğuşu	120

PSİKANALİZ VE ŞİZOFRENİ	127
1. Freud'un Schreber'a Dair Analizi: Tuhaflığın Tanındık Hâle Gelmesi	143
2. Schreber Vakasının Ötesi	159
3. Freud'un İkili Mirası	166
4. Melanie Klein ve Mirası	170
5. Psikiyatri Hastanelerinde Psikanaliz	180

DSM'NİN MİRASI:	184
HAREKETLİ BİR HEDEF OLARAK "ŞİZOFRENİ"	
1. Psikiyatrinin İncili	187
2. DSM-I (1952): Şizofrenik Tepkiler	192
3. DSM-II (1968): Tepkiden Hastalığa	196
4. DSM-III (1980): Şizofreni Kavramının Daraltılması	208
5. DSM-III-R (1987): Şizofreni, Tekil	224
6. DSM-IV (1994): Şizofreni Kavramının Genişlemesi	226
7. Şizofreni Spektrumuna Geçiş	233
8. DSM-5 (2013): Paradigma Kayması, Şizofreni Spektrumu ve Diğer Psikotik Hastalıklar	241
9. Hareketli Bir Hedef	250

SESLER DUymAK	252
1. Antik Dünyada Sesler Duymak	256
2. Ortaçağda Sesler Duymak ve Kadınlar	263
3. Rönesans ve Protestan Reforma Doğru	270
4. Sesler Duyma ve Modern Psikiyatri	274
5. Kültürün Rolü	288
6. Sesleri Dinlemek	292
7. Yeni Bir Kimlik: Ses Duyan	302

ŞİZOFRENİ VE DAMGA: AD DEĞİŞİKLİĞİ DÜŞÜNCESİ	308
1. “Yaşamaya Değmez Bir Yaşam” Olarak Şizofreni: Aktion T-4 Programı	320
2. Tehlikeli Bir Teşhis	323
3. Kendini Damgalama	326
4. “Şizofren Derililer:” Irksal Damgalama	327
5. Sovyetler Birliği’nde “Miskin Şizofreni” Vakası	331
6. İlerleme: Çözüm Olanakları	335
7. Sözlerimize Dikkat Etmek: Ad Değişikliği Düşüncesi	339
8. Bölünmüş Akıldan Bütünleme Bozukluğuna: Doğu Asya’da Terminoloji Değişikliği	341
9. Şizofreniden “Önem Atfetme Bozukluğu”na: Teşhis Avrupa ve ABD’de Yeniden Adlandırılıyor	348
10. “Şizofreni” Teriminden Vazgeçiliyor: ISPS Vakası	352
11. Geleceğe Doğru: Bir Damgayı Silme Hikâyesi	355

GÜZEL VEYA BÖLÜNMÜŞ BİR AKIL: BİR TEŞHİSİN ETİK SONUÇLARI	358
--	-----

DİZİN	378
-------	-----

ŞEKİLLER

Şekil 1	Joseph Jastrow, ördek-tavşan ilüzyonu (1899)	32
Şekil 2	Emil Kraepelin daha sonra şizofreni olarak yeniden adlandırılan <i>demans prekoks</i> farklı bir hastalık olarak 1896 yılında tanıyan ilk kişiydi	95
Şekil 3	Paul Eugen Bleuler (1857-1939)	108
Şekil 4	Bleuler'in <i>Demans Prekoks: Şizofreni Grubu</i> adlı eserinin 1911 tarihli ilk baskısının başlık sayfası	111
Şekil 5	Bleuler'in şizofreni terimine hayat verdiği ve Freud'un birçok takipçisinin yetiştiği Burghölzli Kliniği	130
Şekil 6	Karl Abraham (1877-1925)	151
Şekil 7	Melanie Klein (1882-1960)	172
Şekil 8	Bingenli Hildegard	264
Şekil 9	Damgayı silmek	312

ÖNSÖZ

Bir akıl hastalıkları hastanesinde şizofreni teşhisi konmuş biriyle ilk kez karşılaştığımda 16 yaşındaydım. Annem beni Orlean’ı, arkadaşlarının benden sadece üç yaş büyük olan kızlarını ziyarete götürmüştü. Akıllı, güzel, cana yakın, genç bir kadın olan Orlean, bana söylendiği kadarıyla lisedeki erkek arkadaşından ayrılmasının ardından “ruhsal bir çöküntü” yaşamıştı. Hayranlık duyduğum ve kendime örnek aldığım bu genç kadının üzerinde, tek beden dikilmiş, pembe ve eski püskü bir hasta önlüğü vardı. Uzun siyah saçları biraz dağınık, dudakları çatlak ve kan kırmızısıydı, göz bebekleri o kadar büyümüştü ki iri gözlerinin ela rengi neredeyse görünmez olmuştu. Yüzünde çok tuhaf bir ifade vardı, sanki yanımdaymış gibi, ama aynı zamanda garip bir biçimde orada değilmiş gibi. Üçümüz dışarıda, Shalvata Hastanesi’nin “yetişkinler için yarı açık koğuşunun” hemen yanındaki çimenlik alanda oturmuştuk. Shalvata İbrancada dinginlik anlamına gelir. Hastane bir *kibbutz*a benziyordu. Kır manzarası, ağaçlardaki vahşi keşiş papağanları ve binaların gösterişsiz basit mimarisi hastaneye ütöpik, huzur dolu bir yer görüntüsü veriyordu. Etrafımızdaki hastaları gözlemlerken esrarengiz bir his beni sarmaya başladı. Farklı görünüyorlardı. Yaşlı bir kadın görünmez biriyle bir bankta sohbet ediyordu, 50 yaşlarında bir adam bir sigara izmaritini alıp yakmaya çalışıyordu, sonra derin ve yüksek sesli bir çığlık, kesintisiz ve sürekli tekrarlanan bir yalvarışa dönüşen bir haykırış duyuldu: “Beni buradan çıkarın! Beni buradan çıkarın!”

Bu ziyaretten beş yıl sonra, Kudüs’teki Bezalel Sanat Akademisi’ne yaptığım planlanmamış bir turun ardından,

klinisyen olmaya karar verdim. Psikoloji alanında lisans öğrencisiyken aynı hastanenin ergen koğuşunda gönüllü olarak görev yaptım. Üç yıl boyunca 12-18 yaş arası çocuklarla çalıştım. Hiçbiri hastanede kalmaya gönüllü değildi ve hepsi için ciddi bir intihar riski söz konusuydu. Bu korkmuş, lanetlenmiş, kafası karışık çocukları, kâbusa dönüşmüş dünyalarında yaşarken, sadece kendilerinin görebildikleri şeyleri görürken ve kimsenin duyamadığı sesleri duyarken gözlemledim. Ve onların kalpleri kırık, çaresiz ebeveynlerini gördüm. Birçoğunun yardım alabildiğine, şefkatle tedavi gördüklerine ve seslerini duyurabildiklerine şahit oldum. Birçoğu koğuştan daha sakın ve kendini toparlamış olarak ayrıldı. Bazıları kriz geçirir hâlde geri döndü.

Müdürün ofisinde yaptığımız ve koğuştaki günlük hayatın iniş çıkışlarını birbirimize anlattığımız ekip toplantıları çok etkileyici olurdu. Uzman psikiyatristlerin hastalarla yaptığı görüşmeler, bunların arkasından gerçekleşen psikanalitik teori tabanlı kapsamlı tartışmalar en basit tabiriyle büyüleyiciydi. Hemen bitişik odada ise tehlikeli ölçüde kaygılı olan hastalar yataklarına bağlanmış durumda yatıyorlardı. Keyif veren bir manzara değildi ve o dönem kulağıma gelen sesler bende güçlü izler bıraktı. “Ufaklıklarla” –biz öyle derdik– çalışıyor olmama rağmen ara sıra Orlean’ı görürdüm, kapalı ve yarı açık koğuş arasında gidip gelirdi, üzerinde ya bir hasta önlüğü ya da kendi kıyafetleri olurdu. Çok kilo almıştı. Takıntılı biçimde içtiği sigara yüzünden dişleri koyu bir renge bürünmüştü.

Bir yıl sonra, bu kez klinik psikoloji yüksek lisans öğrencisi olarak, yarı açık yetişkin koğuşunda uygulamalı staj yapmak üzere hastaneye geri döndüm. Burada bana verilen hastalar için psikoterapi ve psikoteşhisten sorumluydum. Ruhsal açıdan şiddetli bir acı çeken hastalarda sakinleştiricilerin anında –bazen de mucizevi bir şekilde– etki gösterdiğine şahit oldum ve bu sakinleştiricilerin kronik kullanımının yarattığı zararlı etkileri de gördüm. Bu sırada, yüksek lisans te-

zim için şizofreni ile birçok bitki ve hayvanda bulunan, vücudun nörotransmitter serotonine dönüştürdüğü bir doğal amino asit olan L-triptofan üzerine kapsamlı bir araştırma yapıyordum. Şizofreni için kullanılan birçok ilaç “dopamin hipotezinden” ve dopaminerjik reseptörleri bloke ederek hastaların “çılgın” düşünce ve davranışlarını tedavi etme ihtiyacından doğmuş olsa da bu yeni araştırma bu hastaların çoğunun mustarip olduğu bellek bozukluğuna iyi gelebilecek maddeler üzerinde çalışılmasını öneriyordu.

Hastanede gördüğüm birçok hastaya şizofreni teşhisi konmuştu. Bunlar arasında kimler yoktu ki: hareket ederse “radyodaki adamın” tek oğluna zarar vereceğinden korktuğu için üç ay yatağından çıkmayan Bayan M.; Mossad tarafından görevlendirildiğine inanan ve “şifrelerin” bende olduğu konusunda ısrar eden Bay A. ve Iraklı bir casusun onun yerine geçtiğine inandığı için annesini öldürmeye çalıştıktan sonra istemediği hâlde koğuşa getirilen Bay O. Acı çeken bu hastalarla tedaviye yönelik bir ilişki kurmak kolay değildi ama bunu bir kez başardığımda dinlediğim hikâyeler bana hem ilgi çekici hem de rahatsız edici gelirdi. Her hafta tedavisi için ayakta tedavi kliniğine gelen Orlean’ı görürdüm. Klinikteki bir başka hasta (ona da şizofreni teşhisi konmuştu) ile bir ilişkiye başlamıştı ve bana “iyi olduğunu” söylerdi.

Birkaç yıl sonra, aynı hastaneye stajyer klinik psikolog olarak döndüğümde, zor bir vakayla görevlendirildim. Bay N. 56 yaşında bir adamdı, düzensiz şizofreni teşhisi konmuştu, Nazi toplama kamplarından kurtulmuş psikotik annesiyle birlikte yaşıyor ve hâlâ onun küçük oğlu olduğu, hayali bir dünyayı paylaşıyorlardı. Annesi nihayet psikiyatrik bakımevine transfer edilecek hâle gelene kadar ikisini birlikte görürdüm. Bay N. antipsikotik ilaca bağlı komplikasyonlardan ve annesinden ayrılacak olmasına bir tepki olarak neredeyse ölüyordu. Onunla haftada üç kez birer saat görüştüm ve Devlet Kurulu sınavı için bu tedaviyi konu alan kapsamlı bir vaka çalışması hazırladım. Sonuç olarak bu, şizofreni teş-

hisi konmuş bir hastanın bu bağlamda sunulduğu ilk çalışmaydı. Fakat son olmayacaktı. Hastaneye uzman klinik psikolog olarak geri geldiğimde, öğrencileri, stajyerleri ve asistan hekimleri bu hastaları dikkatle dinlemeleri yönünde teşvik ettim çünkü onlar aslında son derece mantıksız ve bazen açıkça dehşet verici şeyler içinde anlam ve amaç bulmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Orlean evlendi ve eşiyle birlikte anne ve babasının satın aldığı küçük bir daireye taşındı. Her gün yakındaki bir psikiyatrik rehabilitasyon merkezine gidiyorlardı ve onu ara sıra klinikte takip görüşmelerine geldiği zaman görebiliyordum. Zamanından önce yaşlanmasına rağmen, ilişkisinden hoşnut görünüyordu.

Eski nesil dinamik psikiyatristlerin yerini daha genç nesil biyoloji kökenli sağlık profesyonellerinin aldığı 1990'lı yılların sonlarında psikanalitiğe dayanan tartışmalar kademeli olarak devre dışı kalırken, ilaçlar ve somatik psikiyatri üzerine çalışmalar gitgide yaygınlaşmaya başladı. Bu dönemde ben de şiddetli akıl hastalıklarının ne kadar ölümcül olabileceğine şahit oluyordum: Koğuşa yeni gelen ve sadece 23 yaşında olan Bay G., hastane sınırları içindeki serada asılı bulundu. 35 yaşındaki Bay Y., kendisine tavsiye edilen ilaçları kullanmayı reddetmiş ve hastanedeki tedavisine son verilmişti. Geride tekrar doğacağını ve gerçek babası olan Tanrı tarafından doğurtulacağını yazdığı bir not bırakarak, oturduğu dairede kendisini astı. 21 yaşındaki Bay S., akut bir katatonik evreyi atlattıktan sonra koğuştan ayrılmıştı. Müzik konusundaki becerisini “öldürdüğünü” hissettiği için ilaçlarını almayı bırakmış ve psikoterapi takip seanslarında da kısa ve öz konuşmaya başlamıştı. Dondurucu bir kış günü ortadan kayboldu, 12 saatlik kapsamlı bir aramadan sonra amaçsızca yürümeye başladığı yerden uzakta bir nehirde ölü bulundu. 42 yaşındaki Bay J., hasta haklarını savunan genç bir avukat onu istemediği hâlde kaldığı hastaneden çıkarmayı başardıktan sonra, arabasının içinde kendisini ateşe verdi. Ve son olarak, Hint Okyanusu'ndaki balinaların soyunun tükenme-